

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Oddělení celoživotního vzdělávání

Závěrečná práce

Rytmická výchova dětí mladšího školního věku

Vypracovala: Jana Cholevová M.A.

Vedoucí práce: PaedDr. Jan Holec, Ph.D.

České Budějovice 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji závěrečnou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své závěrečné práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 4. ledna 2016

Jana Cholevová M.A.

Anotace

Závěrečná práce se zaměřuje na pomůcky a postupy při rytmické výchově v rámci hudební výchovy na základní škole, konkrétně na digitální učební materiál. V první části práce jsou popsány požadavky na hudební výchovu uváděné v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání, vybrané pomůcky a postupy. Druhá část práce se zaměřuje na nově vytvořený digitální učební materiál v programu SMART notebook a na jeho otestování při výuce hudební výchovy.

Klíčová slova

hudební výchova, rytmická výchova, digitální učební materiál, SMART notebook

Abstract

Concluding text focuses on teaching aids and methods used in rhythmical development within the framework of musical education at the basic school - it concerns specifically the digital resource materials. The first part of my essay elaborates the musical education demands as presented in the „Educational Framework programme for basic education“, as well as selected teaching aids and methods. The second part focuses on the newly developed digital teaching material in the SMART programme and its testing during the musical education classes.

Keywords

musical education, rhythmical development, digital resource material, SMART notebook

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Hudební výchova v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání 7	
2.1	Kompetence	8
2.2	Průřezová témata.....	9
3	Složky hudební výchovy a jejich rozložení v hodinách hudební výchovy	10
3.1	Rytmus jako pojem.....	11
3.1.1	Smysl pro metrum	12
3.1.2	Smysl pro tempo	12
3.1.3	Smysl pro hudební formu	13
3.1.4	Smysl pro rytmus v užším slova smyslu	13
4	Rytmický výcvik podle Ladislava Daniela.....	14
4.1	Před začátkem školní docházky	14
4.2	1. třída	15
4.3	2. třída	15
4.4	3. třída	16
4.5	4. třída	16
4.6	5. třída	17
5	Materiál a metody	18
5.1	Rytmické slabiky	18
5.2	Materiál (pomůcky).....	20
5.2.1	Tabule	20
5.2.2	Hudební nástroje.....	20

5.2.3	Rytmické kostky a kostečky.....	21
5.2.4	Rytmická stavebnice a rytmičké domino	21
5.2.5	Učebnice.....	21
5.2.6	Elektronické učební materiály.....	21
5.2.7	Digitální učební materiály	22
5.3	Didaktické hry.....	23
5.3.1	Hra na ozvěnu.....	23
5.3.2	Rytmičké vícehlas	23
5.3.3	Rytmičké kánon	24
6	Program k procvičení látky rytmičké výchovy	25
6.1	Program SMART notebook.....	25
6.2	Cvičení v DUMu	25
6.2.1	Skládání rytmičké bez čtvrtové pomlky v taktu dvoučtvrtovém	26
6.2.2	Skládání rytmičké se čtvrtovou pomlkou v taktu dvoučtvrtovém .	28
6.2.3	Skládání rytmičké písně	29
6.2.4	Skládání rytmičké bez čtvrtové pomlky v taktu tříčtvrtovém	31
6.2.5	Skládání rytmičké v taktu tříčtvrtovém	33
6.2.6	Náhodné vytváření rytmičké za pomoci kostek	35
6.2.7	Přiřazování rytmičké k rytmičkým slabikám	37
6.2.8	Pexeso	39
7	Závěr	41
8	Literatura	42

1 Úvod

Hudba hraje v životě každého z nás nezastupitelnou roli. Využíváme jí nejen jako motivační prostředek, ale také pro uklidnění, jako doplněk společenských akcí, nebo dokonce jako prostředek osobního vyžití. Hudba je v dnešním světě téměř všude – když jdeme na nákup, když si zajdeme do restaurace a mnohdy i když přecházíme někde po ulici. Měla by tedy být věnována dostatečná pozornost i hudební výchově. Děti se s hudbou setkávají od začátku svého života a bylo by velmi žádoucí jejich hudební schopnosti rozvíjet. Mnohé ze složek hudební výchovy jsou obsaženy již v samotné řeči – melodie, rytmus a další.

Cílem závěrečné práce bylo vytvořit digitální učební materiál, který by učitelům posloužil jako pomůcka či inspirace k rytmickému vývoji dětí. Cvičení jsou určena pro děti mladšího školního věku, konkrétně pro žáky třetí třídy. Tento ročník jsem zvolila s ohledem na to, že v jeho závěru by měl žák splňovat očekávané výstupy 1. období prvního stupně základní školy, popsané v *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání* (dále jen RVP ZV). Vytvořená cvičení plánuji otestovat ve třídě s žáky v rámci hodin hudební výchovy.

Práce je dělená na dvě části. Teoretická část je zaměřena na požadavky Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání na hudební výchovu, na stručnou charakteristiku vybraných pojmů a na nástin pomůcek a aktivit pro hodiny hudební výchovy, která jsou východiskem či inspirací pro vytvořená cvičení. Praktická část obsahuje krátký popis jednotlivých cvičení a popis využití cvičení v rámci rytmické výchovy v hodinách.

2 Hudební výchova v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání je kutikulární dokument určující pojetí základního vzdělání v České republice. Uvedeny jsou zde nejen obecné, dlouhodobé cíle, ale předpokládané výstupy z jednotlivých vzdělávacích oblastí. Důraz je kladen taktéž na klíčové kompetence a aktivní účast žáka na edukačním procesu.

V *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání* ve znění platném od 1.9.2013 je možné hudební výchovu společně s výchovou výtvarnou najít v části C pod vzdělávací oblastí nazvanou *Umění a kultura*. Učivo prvního stupně je zde dále děleno do čtyř oblastí – činnosti vokální, instrumentální, hudebně pohybové a činnosti poslechové. Do každé ze jmenovaných oblastí je možné zařadit činnosti, kterým by se žák měl v průběhu prvního stupně základní školy naučit.

Vokální činnosti zahrnují pěvecké dovednosti, ať už se jedná o zpěv či mluvený projev. V rámci zpěvu bychom sem podle RVP zahrnuli výslovnost, nasazení a tvorbu tónu apod., dále pak zpěv jednohlasý i vícehlasý a rozšiřování hlasového rozsahu. Nepatří sem ovšem pouze mluvený a zpívaný projev, patří sem i hudební rytmus, konkrétně pak realizace písní v různých taktech (2/4, 3/4, 4/4). Mezi vokální činnosti řadíme i intonaci a vokální improvizaci¹.

Druhou jmenovanou oblastí jsou činnosti instrumentální, kam se řadí především hra na jednoduché hudební nástroje, rytmizace, melodizace, stylizace, hudební improvizace a záznam instrumentální melodie².

V oblasti hudebně pohybových činností je uváděno taktování, pohybový doprovod znějící hudby a orientace v prostoru. Poslechové činnosti se týkají menších celků, jako jsou kvalita tónů, vztahy mezi nimi, Další hudební a výrazové prostředky a prvky, mezi které se řadí např. rytmus, gradace, melodie či harmonie. Mezi

---

¹ Viz RVP, s. 70.

² Viz tamtéž.

poslechové činnosti dále řadíme hudební styly a žánry, hudební formy či samotnou interpretaci hudby³.

Rozsah činností odpovídá tzv. očekávaným výstupům za určité časové období. V rámci prvního stupně základní školy se jedná o dvě období. Prvním obdobím rozumíme první až třetí třídu, druhým pak čtvrtou až pátou. V RVP ZS popsané výstupy za 1. období by měl žák zvládat po ukončení třetího ročníku základní školy, za druhé pak po dokončení ročníku pátého. Očekávané výstupy jsou zde formulovány jako cíle, je tudíž možné provést po ukončení 1. či 2. období prvního stupně základní školy reflexi na základě znalostí, schopností a dovedností žáků.

2.1 Kompetence

Za klíčové kompetence bychom mohli považovat souhrn schopností, dovedností, postojů a vědomostí, který by měl žáka připravit na případné další vzdělání a umožnit mu plnohodnotné zapojení se do života. Klíčové kompetence jsou sice v RVP ZV uváděna odděleně, v mnohém se ovšem prolínají. Je tudíž možné je získávat a zdokonalovat se v nich pouze v edukačním procesu jako celku. RVP ZV uvádí tyto klíčové kompetence:

- kompetence k učení
- kompetence k řešení problémů
- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence občanské
- kompetence pracovní⁴

Každá ze jmenovaných kompetencí lze rozvíjet i v rámci hudební výchovy, jak blíže popisuje Lišková.

---

³ Viz RV, s. 71.

⁴ Viz RVP, s. 11-14.

2.2 Průřezová témata

„Průřezová témata reprezentují v RVP ZV okruhy aktuálních problémů současného světa a stávají se významnou a nedílnou součástí základního vzdělávání. Jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání, vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot.“⁵

V případě průřezových témat je nutné zmínit, že jejich výběr a způsob zpracování závisí na konkrétní škole, do jejíhož školního vzdělávacího programu budou zařazena. Všechna průřezová témata by měla procházet oblastmi, ve kterých se žák bude ve škole vzdělávat, přičemž by měla napomáhat komplexnějšímu porozumění dané problematice. Vzhledem k povaze průřezových témat jsou tato pro zpracování do školních vzdělávacích plánů povinná. V RVP ZV jsou vymezena pro základní vzdělávání tato témata: Osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova, environmentální výchova a mediální výchova⁶.

---

⁵ Viz RVP, s. 107.

⁶ Viz tamtéž.

3 Složky hudební výchovy a jejich rozložení v hodinách hudební výchovy

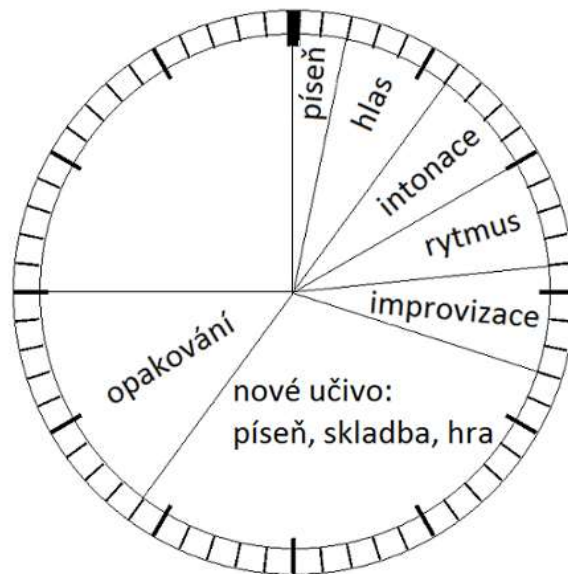
V kapitole 2 bylo poukázáno na požadavky RVP na hudební výchovu. Požadavky se dotýkají všech složek dnešní hudební výchovy, o kterých je možno pojednávat samostatně. Podle Ladislava Daniela je hudební výchova tvořena těmito složkami:

- zpěv s hlasovým výcvikem, intonací, rytmem a hudební teorií
- hru na hudební nástroje
- improvizaci
- hudebně pohybovou výchovu
- poslech hudby⁷

Vzhledem k tomu, že výuka založena pouze na některé složky hudební výchovy by žáky mohla nudit a navíc by nebyly rozvíjeny všechny potřebné dovednosti, je vhodné zapojovat do hodin hudební výchovy všechny složky hudební výchovy. Práci je nutné si dopředu naplánovat podle Školního vzdělávacího plánu, s ohledem na pokročilost třídy a na časové možnosti – je nutno počítat s prázdninami, či plánovanými akcemi třídy. Do vyučovací hodiny se pak snažíme zařazovat všechny složky hudební výchovy. Ladislav Daniel navrhuje časovou dotaci jednotlivých složek v jedné vyučovací hodině, jak je patrné z obrázku č.1.

---

⁷ Daniel, s. 12.

Obrázek 1: Rozložení složek hudební výchovy v hodině hudební výchovy⁸.

Pravidelné opakování těchto složek neznamená nutně jednotvárnost hodin hudební výchovy. Pedagog má vždy na výběr z velkého množství prostředků a metod, které může použít na procvičení jednotlivých složek či k jejich uvedení. Opakováním a procvičováním složek hudební výchovy můžeme docílit rozvoje žádaných dovedností a rozvoje žáků. Pokud žáci dělají pokroky a cítí je, mívají zvýšený zájem o předmět⁹. V této práci bych se dále ráda zaměřila na rytmickou složku hudební výchovy.

3.1 Rytmus jako pojem

Pod obecně používaným spojením „mysl pro rytmus“ jsou podle Ladislava Daniela schovány čtyři důležité schopnosti, dovednosti, které je třeba rozvíjet. Jsou jimi smysl pro metrum, smysl pro tempo, smysl pro hudební formu a smysl pro rytmus v užším slova smyslu¹⁰. Synek řadí mezi základní prvky rytmických činností rytmus, metrum, takt a tempo¹¹. Rytmus je „*uspořádání krátkých a dlouhých tónů a pomlk v časové posloupnosti*“, metrum „*pravidelné střídání přízvučných a nepřízvučných dob*“, takt „*časový úsek skladby, v němž jsou pravidelně zastoupeny doby přízvučné*“

⁸ Daniel, s. 86.

⁹ Viz Daniel, s. 85-86.

¹⁰ Viz Daniel, s. 7.

¹¹ Viz Synek, s. 38.

a nepřívzvučné“ a tempo „vyjadřuje základní časové impulzy, jimiž je skladba realizována“¹². Synek pracuje s pojmy, které používá také Daniel. Ráda bych se nyní věnovala ve zkratce i Danielovu dělení.

3.1.1 Smysl pro metrum

Pod pojmem *smysl pro metrum* je rozuměno správné odměřování délky dob a schopnost respektovat střídání přízvukných a nepřívzvučných dob. Někteří autoři, jak například Ludmila Vrkočová, toto zahrnují do definice rytmu¹³. Podle Ladislava Daniela je rytmus „časové uspořádání hudby na základě dob metra“¹⁴. Smysl pro metrum je důležitou složkou, kterou by měl každý procvičovat. Následkem nesprávného pochopení metra může být přidávání nebo ubírání dob do (nebo z) taktů písní. Ideálem je dosažení takové úrovně, kdy budou žáci schopni i bez počítání dát taktu jeho správnou hodnotu. Je třeba dbát na to, aby žáci metrum dodržovali. Pro nácvik metra je vhodné pomalejší tempo, aby žáci v metru nechybovali. Procvičovat jej lze hrou na jednoduché hudební nástroje¹⁵. Je možné využít hru na tělo, či pohybový doprovod.

3.1.2 Smysl pro tempo

Další nedílnou součástí smyslu pro rytmus je *smysl pro tempo*. Žák by měl být schopen udržovat stejné tempo, což znamená, že by neměl zrychlovat ani zpomalovat. Ke smyslu pro tempo se řadí také schopnost si rytmus zapamatovat a následně jej reprodukovat. Zde se mohou vyskytovat potíže s tím, že žáci nazírají na svůj rytmus jako na jediný správný a neposlouchají zbytek třídy, nástroje, či skladbu¹⁶.

---

¹² Synek, s. 38.

¹³ Vrkočová, s. 165.

¹⁴ Daniel, s. 7.

¹⁵ Viz Daniel, s.7.

¹⁶ Viz tamtéž.

3.1.3 Smysl pro hudební formu

„Smysl pro hudební formu nám umožňuje chápat i vytvářet vyšší hudební útvary než je takt, tj. dvoutaktí, větu, periodu ap.“¹⁷. Může být chápán jako základ pro improvizaci, tvorbě základních forem a jejího odměřování, které probíhá v ideálním případě bez počítání taktů.

3.1.4 Smysl pro rytmus v užším slova smyslu

Poslední jmenovanou součástí je *mysl pro rytmus v užším slova smyslu*. Jedná se o schopnost odměřovat různé rytmické hodnoty na základě dob metra. Znamená to, že na základě metra jsme schopni odměřit čtvrtovou, půlovou, celou aj. hodnotu. Podle Daniela jsou nejvhodnějšími činnostmi pro nácvik této schopnosti činnosti reprodukční, což by mohl být např. zpěv z not, či rytmický diktát¹⁸. Některým konkrétním metodám se bude věnovat kapitola 5.

---

¹⁷ Daniel, s.7.

¹⁸ Viz. Daniel, s.7.

4 Rytmický výcvik podle Ladislava Daniela

V metodice Ladislava Daniela je popsán rytmičký výcvik postupně od nástupu do první třídy základní školy, až po ukončení devátého ročníku. Je zde uváděno, co by se měl žák v daném ročníku naučit. Toto členění bych ráda převzala. Vzhledem k zaměření práce bude však popis končit pátou třídou, tedy ukončením prvního stupně základní školy.

Před samotným popisem učiva v jednotlivých ročnících je důležité předznamenat, že pro nácvič hodnot not, dle Metodiky hudební výchovy Ladislava Daniela, jsou používány rytmičké slabiky. Ty představují konkrétní znázornění dob a jejich částí, které jsou pro děti jinak neuchopitelné a nepředstavitelné. Dítě si neumí představit jednu dobu, ale dokáže si představit, jak dlouho trvá, když se řekne slabika „tá“. Tak se naučí jednoduše hodnotu noty čtvrtové a nemusí se nazpaměť učit pojmy, kterým ani nerozumí. Jednoduše se naučí i hodnoty dalších not i pomlk¹⁹.

Jak daleko by se v učivu měly děti kdy dostat, záleží především na jejich předchozích schopnostech, dovednostech a znalostech. Daniel přeci jen uvádí obsah učiva, které by žák měl v jednotlivých ročnících zvládnout. Stejně tak uvádí i některé konkrétní metody, jak je možné učivo podat, procvičovat a prohlubovat.

4.1 Před začátkem školní docházky

Smysl pro rytmus se u dětí vyvíjí ze všech jmenovaných schopností nejdříve²⁰. Děti do školy nenastupují hudební výchovou nedotčení. Je tedy dobré vědět, čeho je i dítě v mateřské školce schopno, abychom si ve škole jeho schopnost mohli ověřit a navázat tak vhodně na to, co již zvládá. Co se týče rytmičké výchovy, by to měla být celá řada rytmičkých dovedností, jako je např. reprodukce rytmu písně.

Pokračovat bychom měli především rozvojem smyslu pro metrum, o kterém budeme hovořit jako o „dobách“. Děti již dovedou pochodovat na píseň a umí vytleskat rytmus písně. Vhodným spojením těchto dvou dovedností se dostaneme

---

¹⁹ Viz. Daniel, s. 22.

²⁰ Viz Synek, s. 38.

k vytleskávání dob, tedy k metru. Děti přicházející z mateřské školy by již měly být schopny tlesknout na první dobu taktu²¹.

4.2 1. třída

Do této doby se žáci obešli plně bez zápisu, což by se mělo změnit během prvního ročníku. Nejedná se o zápis not do notové osnovy. Žáci by v první řadě měli umět rozpoznat dlouhý tón od krátkého a zapsat dlouhý tón pomocí dlouhé vodorovné čáry a krátký pomocí čáry krátké. Po zvládnutí tohoto zápisu, podle doporučení Daniela, lze přejít k jednoduchému zápisu not a to dvou po sobě následujících not čtvrtových v taktu dvoučtvrtovém²². Noty ovšem není nutné zapisovat do notové osnovy. Pokud tak chceme učinit, píšeme všechny noty na jednu linku.

Dalším krokem je zvládnutí čtvrtové pomlky po notě čtvrtové v taktu dvoučtvrtovém. Bude tedy nutné zařadit pro pomlku vlastní rytmickou slabiku, bude jí jednoduché slůvko „nic“ a při tleskání bude pohyb rukou od sebe. S notami osminovými se žáci seznámí taktéž ještě v prvním ročníku. Vzhledem k tomu, že máme k dispozici již zmíněné rytmické slabiky, je pro žáka rytmus představitelnější. Pro rozdělení jedné čtvrtové noty, tedy jedné doby, na půlky nám poslouží rytmické slabiky „tate tate“, které by si žák měl s notami osminovými spojit. V prvním ročníku je vhodné učit čtyři po sobě jdoucí noty osminové, vždy dvě spojené trámcem²³. K procvičování čtení a jednoduchému zápisu not je vhodné používat vhodné didaktické pomůcky, Ladislav Daniel doporučuje tzv. rytmické kostky²⁴.

4.3 2. třída

Po zvládnutí rytmů s notami osminovými, čtvrtovými a čtvrtovou pomlkou je možné seznámit žáky s novou hodnotou noty půlové a s jejím trváním na rytmické slabiky „tá-á“. V první třídě se žáci nenaučí všechny kombinace dvou not osminových, noty čtvrtové a čtvrtové pomlky. Ve druhé třídě lze navázat a plynule přejít k novým

---

²¹ Viz Daniel, s. 20.

²² Viz Daniel, s. 21.

²³ Viz tamtéž..

²⁴ Viz Daniel, s. 22, 88.

rytmům v taktu dvoučtvrtovém, do kterých v průběhu ročníku zařadíme i rytmy s notou půlovou. Důkladným a hlavně pravidelným procvičováním dosáhneme toho, že žáci dokážou rozlišit ve dvoučtvrtovém taktu notu čtvrtovou se čtvrtovou pomlkou od noty půlové.

Ve druhém ročníku základní školy se také objevuje nejen dvoučtvrtový, ale i tříčtvrtový takt. Je dobré ho uvádět až poté, co žáci zvládli požadované rytmy. „Důležité je, aby žáci rozuměli jeho označení. Horní číslice značí počet dob v taktu (do kolika počítáme) a spodní číslice značí, jaké jsou počítací jednotky (jaká nota je na jednu dobu)²⁵. Jako první se žáci seznámí se třemi po sobě jdoucími notami čtvrtovými, poté s rytmy složenými ze čtvrtových not a čtvrtových pomlk²⁶.

4.4 3. třída

Stejně jako ve druhé třídě je možné navázat plně na učivo předchozí třídy a to dalšími kombinacemi známých not a pomlky. K taktům 2/4 a 3/4 přibude takt 4/4 značený také jako C. Ve třetím ročníku je dobré se zaměřit na novější takt 3/4 a nejnovější C. Novinkou ve třetím ročníku nebude jen nový takt, ale i nová hodnota – nota půlová s tečkou. Třetí třída nepřináší výrazně nové poznatky, slouží ovšem k upevnění čtení rytmu²⁷.

4.5 4. třída

Hlavní náplň rytmické výchovy ve čtvrtém ročníku nám vytvoří nová hodnota, nota tříosminová s následující osminovou notou. Nota tříčtvrtová je pro žáky o něco obtížnější, protože je požadováno rozdělení doby na dvě poloviny. Při výkladu je vhodné vycházet ze známého rytmu zapsaného pomocí rytmických slabik jako „tá tate“, přičemž se první nota osminová „spojí“ s notou čtvrtovou, z rytmické slabiky zmizí „t“, čímž vznikne požadovaný rytmus „tá-a te“. Jakmile je nová hodnota zavedena, je možné ji spojit s již známými rytmy a vytvořit tak rytmy nové.

---

²⁵ Daniel, s. 25.

²⁶ Viz. Daniel, s. 24-25.

²⁷ Daniel, s. 26.

Ladislav Daniel doporučuje začínat v taktu 2/4, pokračovat taktem C a jako poslední uvést také takt 3/4²⁸.

4.6 5. třída

„V pátém ročníku zvládnou žáci synkopu a osminovou pomlku na lehké polovině doby. Slabiky pro čtvrtovou synkopu si snadno odvodíme z osmin. První osmina bude „ta“, poslední „te“ a mezi nimi je čtvrtová „tá“²⁹. Tím ale učivo pátého ročníku nekončí. Nově zvládnutou synkopu je dobré procvičovat spolu se známými rytmy, nejdříve v taktu 2/4, případně v C. Dále ještě v pátém ročníku vyvodíme rytmus, který tvoří kombinace noty osminové s tříčtvrtovou, dále pak také osminovou pomlku na lehké polovině doby. Nutné je přesné dodržování krátkého „ta“ patřícímu notě osminové před osminovou pomlkou, aby nedošlo k chybnému naučení a k záměně rytmu vytvořeného notou osminovou s osminovou pomlkou se samotnou notou čtvrtovou. Tyto rytmy si žáci procvičí opět ve spojení s již známými rytmy v taktu dvoučtvrtovém, později tříčtvrtovém³⁰.

---

²⁸ Viz Daniel, s. 26-27.

²⁹ Daniel, s. 27.

³⁰ Viz Daniel, s. 27-28.

5 Materiál a metody

V této kapitole bych se ráda věnovala konkrétnímu postupům, pomůckám, hrám či aktivitám, díky kterým si žáci probírané učivo mohou procvičovat. Uvedu metody, které uvádí přímo Daniel ve své metodice, které doplním z další literatury. Nejedná se však o žádný ucelený soubor metod. Záměrem je představit výběr způsobů a pomůcek, které je možné využít v rámci rytmické výchovy.

K vyjádření rytmu je možné využívat různých prostředků. Právě od nich se mohou odvíjet další možnosti procvičování. Synek jmenuje tyto prostředky:

- Deklamace: *realizace textu (říkadla, básničky) se zvýrazněným rytmem*
- Hra na tělo: *využití zvuků, které můžeme vydávat pomocí vlastního těla (tleskání, pleskání, dupání, luskání)*
- Hra na dětské hudební nástroje: *realizace rytmu prostřednictvím Orffova instrumentáře a jím inspirovaných rytmických hudebních nástrojů*
- Pohyb: *od imitace jednoduchých rytmicko pohybových prvků, taktování, jednoduchých tanečních her a choreografií, až po rytmicko pohybové improvizace na hudbu*³¹

5.1 Rytmické slabiky

K jedné z metod výuky rytmické výchovy, konkrétně výuky hodnot not, jsem se již zmínila v kapitole 4, kde byla řeč o rytmických slabikách. Je možné ji považovat za stěžejní pro pochopení hodnoty not. Žáci se tak naučí, že nota čtvrtková trvá právě tak dlouho, jako když řekneme „tá“ a mají tak konkrétní představu její hodnoty. Je nutno dodat, že u různých autorů najdeme odlišné rytmické slabiky. Fungují na stejném principu. Pro potřeby této práce budou převzaty rytmické slabiky uváděné v Metodice hudební výchovy od Ladislava Daniela.

---

³¹ Synek, s. 38.

Rytmické slabiky je možné jednoduše zařadit do dalších metod vhodných především k procvičování. Různě poskládané noty tvoří rytmy a takty. I s těmi se děti seznamují a rozlišují je právě na základě trvání rytmických slabik. Podle Daniela je nejvhodnější učit rytmy podle jejich četnosti v písních³².

Existují různé způsoby, jak vzniklé rytmy můžeme číst. Jsou to: „*recitace rytmu na slabiky; recitace slabik spolu s tleskáním a tleskání rytmu bez slabik (pouze na základě představy slabik)*“³³. Lze tedy využít všechny výše jmenované prostředky vyjádření rytmu. K procvičování učiva není ovšem možné, vzhledem k věku a zvládnutému učivu, používat ve všech ročnících stejné způsoby procvičování. Ladislav Daniel uvádí i vhodné způsoby procvičování.

Pro první ročník jsou již vhodné tyto způsoby:

- Zpívání známých písní na rytmické slabiky
- Poznávání písní podle zápisu rytmickými slabikami. Např. poznej, které píseň začíná rytmem „tate tate tá tá“
- Zapisování určitého rytmu v rytmických slabikách notami
- Zapisování prvních taktů určité písně
- Poznání hraného dvojtaktí z většího výběru dvojtaktí

Ve druhém ročníku lze přidat následující způsoby, které přetrvávají až do pátého ročníku:

- Kdo najde více písní, které začínají tímto rytmem, nebo v nichž se vyskytuje zadaný rytmus
- Rytmický kánon
- Rytmický diktát. „*Učitel zahraje čtyřtaktový rytmický úryvek ze známých rytmů; nejprve celý a potom znova po taktech; poprvé to bude pouze první takt, po zapsání znova první a druhý takt, pak první tři takty a nakonec celý příklad. V případě potřeby je možno takty opakovat. Žáci si každý takt představí ve*

---

³² Viz Daniel, s. 20-31.

³³ Daniel, s. 23.

*slabikách, ze kterých rytmů se příklad bude skládat a dovolit jim příslušné takty si připravit na lavici*³⁴.

5.2 Materiál (pomůcky)

Pomůcek, které by se daly použít v rámci hodin hudební výchovy, existuje velké množství. Bez mnohých z nich se v hodinách hudební výchovy obejdeme, jiné jsou v literatuře popisovány jako téměř nepostradatelné.

5.2.1 Tabule

V první řadě je vhodné mít ve třídě, nebo v učebně hudební výchovy, tabuli s nalinkovanými notovými osnovami. Ideálních je šest osnov, z důvodu psaní dvojhlasých písní³⁵. Nehledě na to, že žáci nižších ročníků se dění u tabule rádi zúčastňují a píší na ni. Je možné mít notové osnovy na tabuli magnetické, která nabízí tu výhodu, že na ni lze jak psát, tak na ni lze magnety připevňovat potřebné značení. Je tak možné rychle měnit rytmy, které žáci zrovna procvičují. Stačí je mít vytištěné či napsané na průhledné fólii, přes kterou je vidět notová osnova.

5.2.2 Hudební nástroje

Dalšími pomůckami jsou různé hudební nástroje. Ty jsou důležité nejen pro intonační, ale i pro rytmickou složku hudební výchovy. Žáci tak mohou prakticky využít své znalosti nabyté v rytmické části hodiny právě hrou na nástroj.

Daniel zmiňuje jako nepostradatelný nástroj klavír³⁶, který se řadí do rytmicko-melodických hudebních nástrojů. Do stejné skupiny nástrojů se pak dělí i kytara, zobcová flétna nebo dětské tympány. Další skupinou hudebních nástrojů jsou nástroje melodické, mezi které se řadí především zvonkohra, metalofon a xylofon. Do čistě rytmických hudebních nástrojů spadá především již zmiňovaný Orffův

---

³⁴ Daniel, s. 24.

³⁵ Viz Daniel, s. 103.

³⁶ Viz tamtéž.

instrumentář, který obsahuje ozvučná dřívka, dřevěné bloky, drhlo, bubínky, tamburínu, činely a činelky, rumba koule, trianql, rolničky a zvonek³⁷.

5.2.3 Rytmické kostky a kostečky

Pomůcka *rytmické kostky* je převzata od Ladislava Daniela, který ji popisuje jako „lepenkové kvádry rozměrů 7x7x15 cm, na nichž jsou napsány potřebné rytmy“³⁸. Tyto kvádry jsou mezi sebou propojeny a to tak, že je možné jimi otáčet a vytvářet tak různé kombinace rytmických čtyřtaktí. *Rytmické kostečky* jsou zmenšené výše popsané kostky, které jsou určeny do rukou žáka³⁹.

5.2.4 Rytmická stavebnice a rytmické domino

V případě rytmické stavebnice se jedná o tabulky, na nichž jsou napsané potřebné rytmy v taktu dvou a tříčtvrtovém. Tyto tabulky se zasunují do nástěnné tabule s kapsami. Používají se především pro nácvik čtení. Rytmické domino je totéž, ale v menším provedení pro potřeby každého žáka⁴⁰.

5.2.5 Učebnice

Jako pro každý jiný předmět existuje i pro hudební výchovu celá řada učebnic různých nakladatelství. Jejich častou přílohou bývají pracovní listy, CD s poslechovými skladbami (k učebnici pro učitele, či k metodické příručce), nebo digitální učebnice pro použití na interaktivní tabuli. K samotnému obsahu učebnic se v rámci této závěrečné práce nebudu vyjadřovat, není totiž náplní této práce a pojednání by bylo příliš rozsáhlé.

5.2.6 Elektronické učební materiály

Učebních elektronických materiálů existuje v dnešní době pomalu stejné, nebo i větší, množství jako učebnic. Patří mezi ně elektronické učebnice, doplňující cvičení k učebnicím běžným, digitální učební materiály (dále jen DUM), online zpěvníky a jiné podpůrné webové stránky. Na webových stránkách můžeme najít např. virtuální

---

³⁷ Viz Synek, s. 48.

³⁸ Daniel, s. 103.

³⁹ Viz Daniel, s. 88, Synek, s. 42.

⁴⁰ Viz Daniel, s. 88.

keyboard, který se dá použít v případě, že nemáme ve třídě klavír, nebo jako pomůcka pro děti. Dále pak nahrávky, texty písní s doprovodnými akordy a v neposlední řadě i cvičení na různá témata hudební výchovy.

5.2.7 Digitální učební materiály

Vzhledem k zaměření práce bych ráda věnovala pozornost i digitálním učebním materiálům. Jedná se především o pracovní listy, prezentace, audio a video ukázky. *„Slovo „digitální“ neznamená, že je k jejich použití vždy nutný počítač, ale fakt, že jsou distribuovány elektronicky“⁴¹.*

Všechny DUMy musí splňovat určitá kritéria, aby mohly být zařazeny do databáze. V první řadě musí být využitelné přímo ve výuce bez dalších úprav. Jedná se o dílčí části, které lze mezi sebou libovolně kombinovat. Výběr konkrétních DUMů, či jejich částí závisí pouze na uživateli (v našem případě na učiteli). Měly by být použitelné i bez složitých úprav, nutného vybavení či podrobných metodických návodů.

Jako klíčová vlastnost bývá popisováno propojení všech DUMů s *„konkrétními očekávanými výstupy, které jsou jako povinné položky definované v rámcových vzdělávacích programech“⁴².* Existují však různá uložení DUMů na internetu, na kterých tento předpoklad mnohdy není naplňován, protože DUMy neprochází odbornou kontrolou. Takovou záruku může poskytnout metodický portál rvp.cz, kde jsou všechny DUMy kontrolovány a přiřazeny ke konkrétním požadovaným výstupům. Existují výjimky, kdy se s očekávanými výstupy neworkuje. Jsou to především DUMy zaměřující se na některé z průřezových témat, u kterých nejsou očekávané výstupy stanoveny. Dále se jedná o DUMy předškolního a odborného vzdělávání.

---

⁴¹ <http://spomocnik.rvp.cz/clanek/16435/CO-JSOU-DUMY.html>

⁴² <http://autori.rvp.cz/informace-pro-jednotlive-moduly/digitalni-ucebni-materialy/prirucka-pro-autory-dum>

5.3 Didaktické hry

Existuje mnoho knih a příruček, které se věnují hrám v hodinách hudební výchovy. Ráda bych jmenovala tři „hry“, které se vyskytují hojně napříč literaturou. Jedná se o hru na ozvěnu, rytmický vícehlas a rytmický kánon. Zmiňují se o nich např. Synek, Daniel nebo Havelková.

5.3.1 Hra na ozvěnu

Jedná se o jednoducho hru, kdy žáci opakují po učiteli libovolný hudební motiv. Cílem této hry je dosažení návyků týkajících se především metra, dobrého poslechu a odhadu délky motivu. Jednoduše by se dalo říci, že žák se vždy střídá s učitelem. Motiv probíhá v určitém metru a to se nesmí porušit. Délka motivu učitele je stejná jako délka motivu žáka. Hrou na ozvěnu se rozvíjí „*smysl pro metrum, rytmus, formu, výšku tónu, tonální citění a hudební paměť*“⁴³. Délka motivu a jeho náročnost by měla odpovídat ročníku a schopnostem žáků, aby nedošlo k demotivaci. Ve vyšších ročnících lze hru na ozvěnu rozšířit o tleskání, pleskání, další hrou na tělo nebo hrou na hudební nástroje jakéhokoli druhu. Hrou na ozvěnu lze procvičovat i písňové formy⁴⁴.

5.3.2 Rytmický vícehlas

Rytmický vícehlas lze využít ve spojení s textem či říkadlem, nebo jako samostatné cvičení. Jedná se o rytmický základ instrumentálního doprovodu písní, i jako základ vícehlasého zpěvu. Třída se rozdělí na několik skupin podle pokročilosti. Na začátku stačí, když jsou skupiny dvě, postupně lze jejich počet zvyšovat. Každá skupina nacvičí zvlášť svou část, tedy rytmy v určitém taktu. Například první skupina nacvičuje v daném metru noty čtvrté, druhá noty osminové a třetí např. notu čtvrté a čtvrtou pomlku po celé čtyřtakti. Pokud mají všechny skupiny nacvičeno, začne jedna skupina, přidá se druhá a nakonec třetí. Žáci musí ostatní skupiny poslouchat, zároveň sami produkovat a v neposlední řadě musí všichni žáci udržet dané metrum. Rytmický vícehlas je možné realizovat i za pomoci rytmických

---

⁴³ Daniel, s. 76.

⁴⁴ Viz Daniel, s. 76-82.

slabik. Děti vidí notový zápis skupin a sami si umí přiřadit rytmické slabiky. Stejně tak se mohou uplatnit různá říkadla, či texty písniček. Po zvládnutí základu je lze přidat doprovodné úkoly, jako třeba zpívat vysoko, hluboko, nebo smutně či vesele⁴⁵.

5.3.3 Rytmický kánon

V rytmickém kánonu si učitel připraví několik známých rytmů, Daniel doporučuje tři, a procvičí je se dvěma či více skupinami žáků. Jakmile žáci procvičované rytmy ovládnou, začne jedna skupina, na gesto učitele druhá a v případě více skupin se připojí další skupiny. Časový odstup může být jeden, dva, či více taktů. Záleží na zvolených rytmech. Realizovat takty lze pomocí rytmických slabik, říkadel, textů, ale i hrou na tělo či na jednoduché hudební nástroje⁴⁶.

---

⁴⁵ Viz Synek, s. 43, 44.

⁴⁶ Viz Daniel, s. 24, Synek, s. 44.

6 Program k procvičení látky rytmické výchovy

V praktické části práce jsem se zaměřila na vytvoření DUMu, který by měl sloužit na procvičení probrané látky. Ve vytvořeném DUMu je k dispozici několik druhů cvičení, která vycházejí z velké části z materiálů popsaných v kapitole 5.

6.1 Program SMART notebook

Praktická cvičení byla vytvářena v programu SMART notebook 10. K vytvoření celé řady cvičení jsem použila prvky z knihovny programu a doplnila je „kartičkami s taktů“, které jsem si musela vytvořit v programu malování. Výběr prvků je opravdu široký, avšak pro potřeby daných cvičení byl ne zcela dostačující. Některé funkce jsou nezměnitelné, jako například čas otáčení kartiček v pexesu. Mnohé z funkcí nepodporují vkládání obrázků, a tak nemohly být pro účely cvičení využity, jako např. náhodný výběr.

6.2 Cvičení v DUMu

Jednotlivá cvičení budou popsána níže spolu s možností jeho konkrétního využití a v případě, že cvičení bylo provedeno v praxi i s popisem průběhu cvičení ve třídě. Jedná se o tato cvičení:

- Skládání rytmu bez čtvrté pomlky v taktu dvoučtvrtém
- Skládání rytmu se čtvrtou pomlkou v taktu dvoučtvrtém
- Skládání rytmu písně v taktu dvoučtvrtém
- Skládání rytmu bez čtvrté pomlky v taktu tříčtvrtém
- Skládání rytmu se čtvrtou pomlkou v taktu tříčtvrtém
- Náhodné vytváření rytmů za pomoci kostek v taktu dvoučtvrtém
- Náhodné vytváření rytmů za pomoci kostek v taktu tříčtvrtém
- Přiřazování rytmů k rytmickým slabikám v taktu dvoučtvrtém
- Přiřazování rytmů k rytmickým slabikám v taktu tříčtvrtém
- Pexeso – rytmické slabiky + rytmy

V popise jednotlivých úkolů jsem uvedla znění úkolu, které je na začátku celého DUMu ještě před samotnými cvičeními, následně pak cíle cvičení, předpoklady

k jeho zvládnutí, další poznámky a možnosti využití např. ve hře a jako poslední následuje popis praktického vyzkoušení ve škole. Je nutné však připomenout, že cíl cvičení, stejně tak jako jeho konkrétní využití závisí pouze na učiteli, stejně tak jako kontrola daných úkolů, či cvičení samotných. Níže popsané cíle a aktivity jsou pouhým základem a slouží k orientaci, nebo k inspiraci. Uvedené cíle tak nemusí být jedinými cíli těchto cvičení.

6.2.1 Skládání rytmu bez čtvrt'ové pomlky v taktu dvoučtvrt'ovém

Obrázek 2: Skládání rytmu bez čtvrt'ové pomlky, takt dvoučtvrt'ový.

Cíle cvičení jsou:

- Žák sestaví dvě čtyřtaktí z nabídnutých rytmů.
- Žák vytleská sestavený rytmus za slovního doprovodu rytmických slabik.

Prvním úkolem je skládání rytmu v taktu dvoučtvrt'ovém. Znění úkolu je: „Do každého řádku poskládej 4 libovolné takty, vzniklý rytmus vytleskej za doprovodu rytmických slabik.“

Rytmy v tomto cvičení jsou na výběr rytmy jednoduché, jako jsou dvě za sebou jdoucí noty čtvrt'ové, či čtyři noty osminové. Mezi složitější rytmy patří rytmy s jednou notou čtvrt'ovou a dvěma notami osminovými. Nejnovějším učivem je zde

nota půlová. V tomto cvičení je záměrně vynechána čtvrtá pomlka, pracuje se zde pouze s notami. Všechny tyto rytmy by měly být ve třetí třídě opakovaním. Při optimálním učebním postupu by mohly být zvládnuty již ve druhém ročníku.

Ze složení jednotlivých taktů vyplývají i předpoklady pro toto cvičení. Žák by měl umět rozeznat notu čtvrtovou, dvě noty osminové spojené trémcem, notu čtvrtovou a notu půlovou. K uvedeným notám by měl žák být schopen přiřadit odpovídající rytmické slabiky. Před cvičením je vhodné si všechny prvky, které budou použity, ještě společně zopakovat.

V rámci hodiny lze cvičení využít jak k procvičení a upevnění probrané látky, tak k hodnocení zvládnutí látky. Sestavený rytmus může sloužit jako základ mnoha dalších činností, jako například hry na ozvěnu. Vzhledem k formě cvičení se může jednat i o rytmický diktát, či autodiktát. Při rytmickém diktátu přečte učitel nebo žák ze třídy jeden z taktů a žák u tabule musí přesunout správný takt do linek. Takto se pokračuje až do složení celého osmitaktí. Při autodiktátu si takty diktuje sám žák a skládá následně sebou diktované takty až do složení celého osmitaktí.

Cvičení jsem vyzkoušela se žáky třetí třídy základní školy. Věnovali jsme mu pozornost v několika hodinách. Při první hodině dostali žáci jednoduchý úkol, poskládat libovolné osmitaktí, tedy poskládat do každého řádku jakékoli čtyři takty. První žák poskládal za sebe všechny takty stejné, složené ze dvou not čtvrtových. Vyvolal si spolužáka, který měl za úkol osmitaktí vytleskat za pomoci rytmických slabik. Zbytek třídy kontroloval. Pro tleskajícího žáka bylo těžké udržet dané metrum, zrychloval. Následně mi řekl, že o tom ví, ale že to už chtěl mít za sebou, že říkat a tleskat pořád to samé je nuda. Další žák poskládal opět stejné takty za sebe, tentokrát z not osminových. Tleskal jiný vybraný žák. Spolužákům se však nelíbilo, že jsou vybírány stále stejné takty a přáli si omezení. Stanovili jsme si tedy, že každý z taktů se smí použít jen dvakrát. Skládání s tleskáním jsme zopakovali ještě dvakrát. Domnívám se, že cíl cvičení byl splněn.

6.2.2 Skládání rytmu se čtvrtovou pomlkou v taktu dvoučtvrtovém

Obrázek 3: Skládání rytmu se čtvrtovou pomlkou, takt dvoučtvrtový.

Cíle cvičení jsou:

- Žák sestaví dvě čtyřtaktí z nabídnutých rytmů.
- Žák vytleská sestavený rytmus za slovního doprovodu rytmických slabik.

Druhým vytvořeným úkolem je, stejně jako v úkolu prvním, skládání rytmu v dvoučtvrtovém taktu. Znění úkolu je také totožné, tedy: „Do každého řádku poskládej 4 libovolné takty, vzniklý rytmus vytleskej za doprovodu rytmických slabik.“

K rytmům z předchozího cvičení, které se skládaly čistě z not, přibyl jeden nový se čtvrtovou pomlkou. Při tomto cvičení se taktéž procvičuje dvoučtvrtový takt. Na výběr má žák z taktů tvořených jednou notou půlovou, dvěma notami čtvrtovými, jednou notou čtvrtovou a dvěma osminovými, čtyřmi notami osminovými a notou čtvrtovou se čtvrtovou pomlkou, viz obrázek 3.

V hodině lze cvičení využít opět k procvičení a zopakování látky, či jejímu hodnocení. Jakým způsobem bude cvičení využito, záleží pouze na učiteli, stejně tak jako forma,

kteřou k tomu zvolí. Můžē to být rytmický kánon, hra na ozvěnu, nebo rytmický diktát.

Stejně jako cvičení předchozí jsem i toto vyzkoušela ve třídě. Opět se jednalo o třetí třídu základní školy. Děti už princip znaly, věděly, že musí poskládat rytmus, do každého řádku čtyři takty a následně jej s doprovodem rytmických slabik vytleskat. Podle známého postupu jsme postupovali jednou. Následně jsem poprosila žáka ze třídy, aby nadiktoval spolužákovi u tabule, který takt má zařadit. Takto vzniklo osmitaktí, které následně žák u tabule za pomoci rytmických slabik vytleskal. Následně rytmus vytleskala celá třída. Celý postup jsme zopakovali ještě třikrát. Děti si opět přáli ještě pokračovat. Na rozdíl od taktů s notami dětem činil tak s pomlkou větší potíže. Překvapilo mne, že děti často zařazovaly takt s notou čtvrtovou a čtvrtovou pomlkou, i když byl pro ně obtížnější. Žáci si učivo zopakovali a procvičili, v této části hodiny byl cíl splněn.

6.2.3 Skládání rytmu písně

Obrázek 4: Skládání rytmu písně.

Cíle cvičení jsou:

- Žák sestaví dvě čtyřtaktí zadané písně.

- Žák vytleská sestavený rytmus za slovního doprovodu rytmických slabik na melodii dané písně.

První částí dalšího úkolu je hodit si kostkou. Tím se vylosuje písnička, se kterou se dále pracuje. Úkol zní: „*Hod' kostkou, zazpívej si písničku na rytmické slabiky a zapiš její rytmus.*” Zvolenou písničku má žák za úkol zazpívat na rytmické slabiky a následně najít správné takty a poskládat je za sebe. Jedná se vlastně o autodiktát.

Na kostce je šest písniček, jsou to:

- Šel zahradník
- Já mám koně
- Šla Nanyňka do zelí
- Holka modrooká
- Kočka leze dírou
- Já jsem muzikant

Písničky byly zvoleny podle obtížnosti a podle taktů, které se v nich vyskytují. Všechny takty by žákům měly být známy. Cvičení lze využít opět jako výchozí cvičení k dalším aktivitám. Předpokladem pro toto cvičení je znalost not s rytmickými slabikami (nota půlová, nota čtvrtová, noty osminové) a čtvrtové pomlky.

Cvičení bylo vyzkoušeno ve čtvrté třídě základní školy. Je sice původně určeno pro třetí třídu, ale vzhledem k tomu, že všechna vytvořená cvičení jsou za účelem procvičení látky, je možné je využít i ve vyšších ročnících. Nehledě na to, že každá třída může postupovat jinak rychle, je určení třídy pouze orientační. Jako minimum by měly být splněny očekávané výstupy popsané v RVP ZŠ.

Ve třídě jsem vysvětlila, co se od žáků v tomto cvičení očekává. Zadání bylo pochopeno. Před začátkem cvičení jsme si krátce zopakovali na pár taktech uvedených ve cvičení noty s jejich rytmickými slabikami. Jeden žák šel k tabuli, hodil kostkou a vylosoval píseň. Tu zazpíval na rytmické slabiky a následně ještě jednou celá třída. Postupně začal žák skládat potřebný rytmus. Ve chvílích, kdy nevěděl, nebo si nebyl úplně jistý, si směl vybrat někoho ze třídy, aby mu poradil. Tímto

způsobem jsme poskládali rytmy ještě dalších tří písní. Všechny jsme si následně museli na přání dětí zazpívat, což může jen doporučit. Propojuje se tak více složek hudební výchovy a žáci je vnímají jako celek.

6.2.4 Skládání rytmu bez čtvrtové pomlky v taktu tříčtvrtovém

Obrázek 5: Skládání rytmu bez čtvrtové pomlky, takt tříčtvrtový.

Cíle cvičení jsou:

- Žák sestaví dvě čtyřtaktí z nabídnutých rytmů.
- Žák vytleská sestavený rytmus za slovního doprovodu rytmických slabik.

Při dalším cvičení se přesuneme k taktu tříčtvrtovému, jak je zřejmé z taktů vyobrazených na obrázku 5. Úkol zní: „Do každého řádku poskládej 4 libovolné takty, vzniklý rytmus vytleskej za doprovodu rytmických slabik.“ Ve cvičení žák poskládá dvě čtyřtaktí, tedy jedno osmitaktí z libovolně zvolených nabídnutých taktů.

Pro zvládnutí tohoto cvičení je nutné, aby byl žák seznámen s rytmickými slabikami doprovázející určité hodnoty not a to noty čtvrtové, not osminové a noty půlové. Jednotlivé takty jsou poskládány právě ze jmenovaných not. Nejjednodušším taktem jsou tři za sebou jdoucí noty čtvrtové. Následují pak takty složené, jako je nota půlová a dvě noty osminové, dvě noty čtvrtové a dvě noty osminové, jedna nota

půlová a jedna nota čtvrtová, nebo dvě noty osminové, nota čtvrtová a další dvě noty osminové.

V hodinách lze cvičení použít opakovaně, protože může sloužit jako základ pro další aktivity. Já jsem jej tentokrát využila pro soutěž. Praktické vyzkoušení proběhlo ve třetí třídě základní školy. Dětem je tento typ cvičení již znám a není tedy třeba jim dlouze vysvětlovat, co se po nich žádá. První žák poskládá osmitaktí, další jej za pomoci rytmických slabik vytleská, následně jej vytleská i celá třída. Takto jsme pokračovali třikrát. Následně jsem zadala úkol do dvojic – vytvořit do pěti minut co nejvíce různých čtyřtaktí z nabídnutých taktů. Vysvětlila jsem zápis, kde si děti mezi jednotlivými takty na papír udělají jednoduše čáru (taktovou čáru). Následovalo vytváření čtyřtaktí. Každá dvojice nahlásila počet. Kontrolovat jsme začali u dvojic s nejvyšším počtem. Měli za úkol vždy jedno čtyřtaktí nadiktovat pomocí rytmických slabik vybranému spolužákovi, který jej zaspal na tabuli. Ostatní dvojice si odškrtały diktovaná čtyřtaktí, pokud je také měly zapsané na papíře. Aktivita trvala trochu déle, než doporučuje pan Daniel, musím ale přiznat, že to stálo za to. Žáci vymýšleli čtyřtaktí, diktovali ho a zároveň zapisovali. Ve zpětné vazbě hlásili, že bychom mohli soutěžit častěji. Dovoluji si říci, že cíle cvičení byly splněny.

6.2.5 Skládání rytmu v taktu tříčtvrtovém

Obrázek 6: Skládání rytmu se čtvrtovou pomlkou, takt tříčtvrtový.

Cíle cvičení jsou:

- Žák sestaví dvě čtyřtaktí z nabídnutých rytmů.
- Žák vytleská sestavený rytmus za slovního doprovodu rytmických slabik.

Stejně jako v předchozím cvičení je úkolem poskládat dvě čtyřtaktí v taktu tříčtvrtovém. Úkol zní: „Do každého řádku poskládej 4 libovolné takty, vzniklý rytmus vytleskej za doprovodu rytmických slabik.“

Předpoklady se shodují s předchozím cvičením. Je nutné, aby žák znal tyto noty s jejich rytmickými slabikami: dvě noty osminové, nota čtvrtová, nota půlová. V tomto cvičení se uplatňuje i čtvrtová pomlka. Je zařazena v taktu po dvou notách čtvrtových, jak je vidět na obrázku 6. Následující cvičení, které je vyobrazeno na obrázku 7, sleduje stejné cíle, je i stejně koncipováno. Novým prvkem je v něm nota půlová s tečkou, tedy nota tříčtvrtová. Opět je vhodné před každým cvičením zopakovat propojení not s jejich rytmickými slabikami (tedy hodnoty not), aby si je žáci procvičováním správně upevňovali a dostali tak lépe do podvědomí dobu trvání jednotlivých not.

Obrázek 7: Skládání rytmu se čtvrtovou pomlkou a tříčtvrtovou notou, takt tříčtvrtový.

V hodině hudební výchovy lze tato dvě cvičení využít nejrůznějšími způsoby. Mnohé z nich byly zmíněny už při popisu předchozích cvičení (rytmický diktát, hra na ozvěnu apod.). Já jsem obě tato cvičení využila v jedné vyučovací hodině a to ve třetí třídě základní školy. Podobné cvičení jako obvykle, žáci ho znají a vědí, co je prvním krokem – poskládat čtyři takty do každého řádku. Jeden žák si vybere takty z nabídky a poskládá je dle vlastního uvážení za sebe. Další je vytleská za pomoci rytmických slabik. Následně vytleskává celá třída. Při této hodině jsem rozdala dětem malé bubínky a ozvučná dřívka. Vzhledem k vybavenosti školy to stačilo pouze na jednu řadu ze tří, ale žáci se vystřídali všichni. První poskládaný rytmus „zahrála“ jedna řada. Poté další žák poskládal nový rytmus. Mezi tím si děti předaly bubínky a dřívka. Další žák vytleskal sestavený rytmus, zopakovala jej celá třída a druhá řada ho „zahrála“. Hraní bylo doprovázeno rytmickými slabikami. Takto jsme celý postup zopakovali ještě jednou, aby se vystřídaly všechny tři řady, které ve třídě máme. Pomlka, která se zdála být obtíží pro mnohé žáky v podobném cvičení, se opět procvičila a chybovalo v ní tentokrát méně žáků než při předchozí hodině.

6.2.6 Náhodné vytváření rytmů za pomoci kostek

Obrázek 8: Náhodné vytváření rytmů za pomoci kostek, takt dvoučtvrtě.

Cíl cvičení je:

- Žák vydupe zobrazený rytmus za slovního doprovodu rytmických slabik.

Při vymýšlení těchto dvou cvičení jsem se inspirovala rytmickými kostkami pana Daniela, které jsou popsány v kapitole 5. Na rozdíl od popisovaných kvádrů, které mají potíštěné čtyři strany, jich mají kostky v tomto cvičení šest, což umožňuje větší variaci vzniklých rytmů. Pro lepší představu se jedná o osm hracích kostek (čtyři a čtyři), na kterých jsou místo čísel umístěny takty. Na obrázku 8 můžeme vidět ukázkou zobrazeného osmitaktí v taktu dvoučtvrtě, na obrázku 9 v rytmu tříčtvrtě. Do každé kostky byly poskládány stejné takty, ze kterých se pak po stisknutí kostek náhodně vytvoří rytmus, který by dítě mělo být schopné za pomoci rytmických slabik vydupat. Pro takt dvoučtvrtě byly na kostky umístěny tyto rytmy: dvě noty čtvrté, nota čtvrtá se čtvrtovou pomíčkou, nota čtvrtá se dvěma notami osminovými, dvě noty osminové se čtvrtovou pomíčkou, čtyři noty osminové a dvě noty osminové s notou čtvrtovou. Pro takt tříčtvrtě byly na kostky umístěny tyto takty: tři noty čtvrté, nota tříčtvrtá, dvě noty osminové s notou čtvrtovou a dvěma osminovými, nota půlová s notou čtvrtovou, nota čtvrtá

s notou půlovou a nota půlová se dvěma notami osminovými. Všechny uvedené takty by žákům měly být již známy, v tomto cvičení by si je měli upevnit. Zadáání úkolu zní: „*Hod' všemi kostkami. Vzniklý rytmus následně za doprovodu rytmických slabik vydupej.*”

Obrázek 9: Náhodné vytváření rytmů za pomoci kostek, takt tříčtvrtvový.

Obě cvičení jsem použila v jedné hodině. Žákům jsem pouze přečetla zadání. Nejdříve vytvořený rytmus vydupal vyvolaný žák, posléze celá třída. U druhého žáka jsme postupovali stejně. Přešli jsme ke cvičení, které je ve tříčtvrtvovém taktu. Rozdala jsem dětem bubínky a ozvučná dřívka. Zbytek žáků tleskal. Pozměnila jsem zadání úkolu. První žák vydupe vytvořený rytmus sám, následně celá třída. Budeme však pokračovat a rytmické slabiky bude říkat každý žák jeden takt. Na obrázku 9 by byl postup následující: Začne první žák „tá-á tá“. V udaném metru pokračuje druhý žák „tá-á ta-te“ a tak dále, až se vystřídají všichni žáci. Je dobré, aby si žáci metrum vydupávali, popřípadě aby jej s nimi udržoval i učitel. Ti, kteří se spletli, začali znovu svým taktem a pokračovalo se dále. Žáci se po prvním „kole“ dožadovali v tomtéž hry na vypadávání, ale vzhledem k dalšímu plánu hodiny nebylo tolik času. Ukazuje to ovšem, že širší aktivit, které lze uplatnit na základě těchto malých cvičení je opravdu velká.

6.2.7 Přiřazování rytmů k rytmickým slabikám

The image shows a worksheet for rhythm matching. At the top, there are six boxes containing musical notation. The first three boxes each contain two eighth notes. The fourth box contains a quarter note followed by a quarter rest. The fifth box contains a half note. The sixth box contains two eighth notes. Below these boxes are two rows of four boxes each, containing rhythmic syllables. The first row contains: 'TÁ NIC', 'TÁ TA - TE', 'TA - TE TA - TE', and 'TÁ TÁ'. The second row contains: 'TA - TE TÁ', 'TÁ - Á', 'TA - TE TÁ', and 'TA - TE TA - TE'.

Obrázek 10: Přiřazování rytmů k rytmickým slabikám, takt dvoučtvrtkový.

Cíle cvičení jsou:

- Žák správně přiřadí takty k rytmickým slabikám.
- Žák vytleská vzniklý rytmus.

Úkolem žáka je v tomto cvičení správně přiřadit takty k rytmickým slabikám. Znění úkolu je: „Přiřaď noty k rytmickým slabikám. Rytmus vytleskej.“ V horní části stránky jsou na výběr známé takty, v dolní polovině stránky jsou pod řádky napsané rytmické slabiky, také po taktech, jak je možné vidět na obrázku 10 pro takt dvoučtvrtkový a na obrázku 11 pro takt tříčtvrtkový.

Předpokladem pro zvládnutí těchto dvou cvičení je znalost not s jejich rytmickými slabikami. Jedná se notu čtvrtovou, půlovou, tříčtvrtovou, o dvě noty osminové a navíc o čtvrtovou pomlku.

Při výuce lze i tato cvičení využít jako výchozí pro další aktivity, jako např. rytmický kánon. Ten jsem s dětmi zatím nezkoušela, cvičení jsme ovšem s žáky třetí třídy

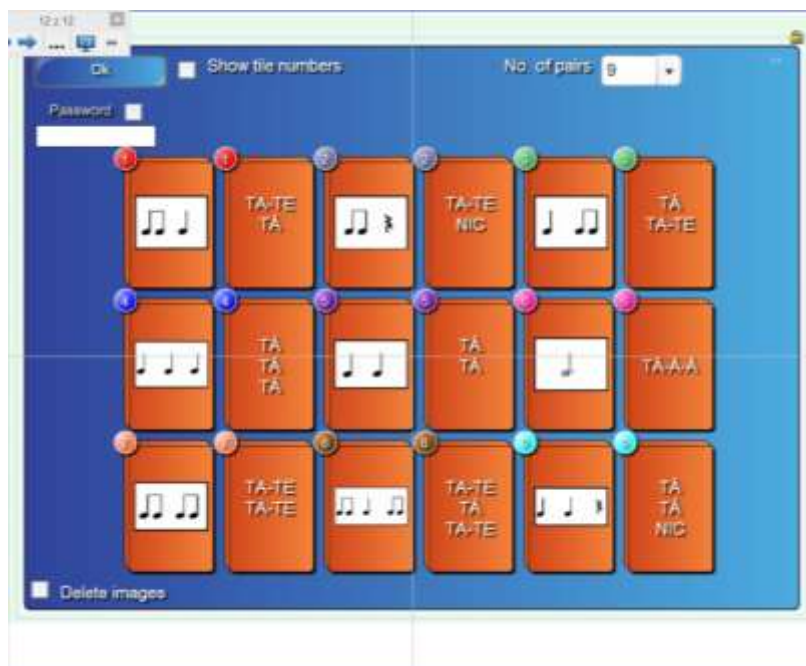
základní školy vyzkoušeli. Věnovali jsme každému ze cvičení část jedné vyučovací hodiny. Dětem jsem vysvětlila, jaký je jejich úkol. Jeden žák u tabule přiřadil takty k rytmickým slabikám. Následně byly děti rozděleny do skupinek po třech, čtyřech. Hráli jsme si na skladatele. Úkolem každé skupinky bylo vymyslet k vzniklému osmitaktí libovolnou melodii, která bude zaspívaná celou skupinkou na rytmické slabiky. Následně všechny skupinky vystoupily se svojí skladbou. Tím bylo propojeno opět několik složek hudební výchovy.

Obrázek 11: Přiřazování rytmů k rytmickým slabikám, takt tříčtvrtěový.

Pro cvičení v taktu tříčtvrtěovém žáci dostali jiný úkol. Nejprve jeden žák přiřadil takty k odpovídajícím rytmickým slabikám. Poté dostaly děti za úkol, podle nabídnutých taktů vytvořit podobnou hádanku pro své spolužáky. Měli napsat rytmické slabiky tak, aby se k nim daly přiřadit takty z nabídky. Jednoho žáka jsem zvolila, ten zapsal svou úlohu na tabuli a vyvolal si spolužáka, který měl za úkol dopsat k rytmickým slabikám správné noty (tedy přiřadit správné takty). Cíl cvičení byl splněn, žáci přiřadili takty k rytmickým slabikám a vytleskali vzniklý rytmus.

6.2.8 Pexeso

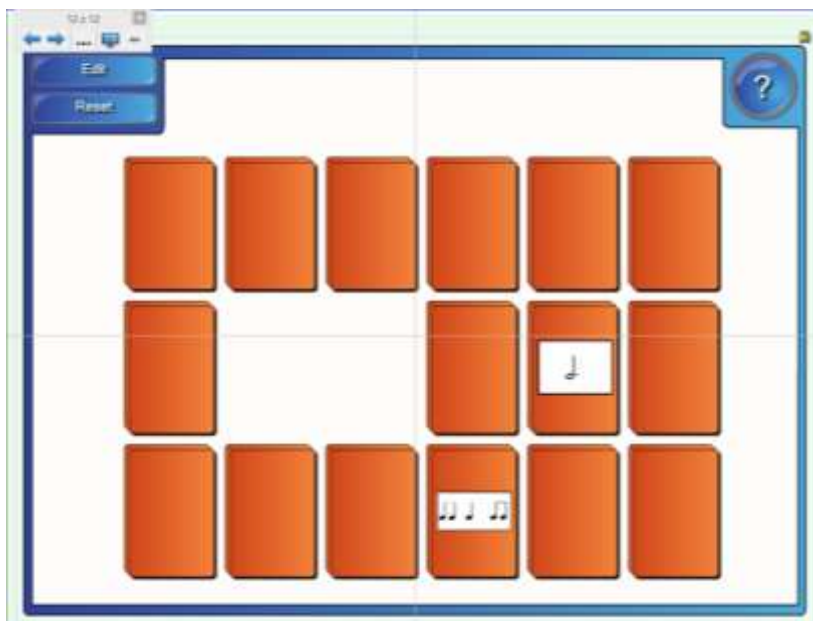

Obrázek 12: Pexeso – rytmické slabiky + takty.

Cíl cvičení:

- Žák přiřadí taktu správné rytmické slabiky nebo rytmickým slabikám správný rytmus a najde tak správnou dvojici.
- Žák dokončí hru pexeso do konce.

Posledním cvičením tohoto DUMu je pexeso. Úkolem žáka je najít správné dvojice, které se skládají z taktu zapsaného notami a téhož taktu zapsaného rytmickými slabikami. Je nutno dodat, že pexeso není laděno do taktu dvoučtvrtového nebo tříčtvrtového, ale takty jsou v něm libovolně namíchány. Byly použity tyto takty: dvě noty osminové s jednou notou čtvrtovou, dvě noty osminové se čtvrtovou pomlkou, nota čtvrtová s dvěma notami osminovými, tři noty čtvrtové, dvě noty čtvrtové, nota tříčtvrtová, čtyři noty osminové, dvě noty osminové s notou čtvrtovou a dvěma notami osminovými a dvě noty čtvrtové se čtvrtovou pomlkou, jak je vidět na obrázku 12. Úkol k tomuto cvičení zní: „Zahraj si pexeso. Najdi noty a odpovídající rytmické slabiky.“ Předpokladem pro úspěšné zvládnutí cvičení je znalost not s jejich rytmickými slabikami a čtvrtové pomlky.

Obrázek 13: Hra pexesa – rytmické slabiky a takty.

Ve škole jsem tuto hru vyzkoušela s dětmi čtvrté třídy základní školy. Žáci znají klasickou hru pexeso, tak nebyl problém s pochopením zadání. Hráli dva žáci proti sobě. Ostatní měli za úkol zapsat si co nejvíce taktů v rytmických slabikách, které se vyskytnou v pexesu. Hra trvala delší dobu, protože rychlost otáčení kartiček je docela vysoká. Je tak obtížné zachytit jejich obsah hned napoprvé. Hru žáci dohráli a většina třídy si stihla zapsat všech devět taktů. Nakonec jsme k nim dopsali příslušné noty. Cíle byly naplněny.

7 Závěr

Cílem závěrečné práce bylo vytvořit digitální učební materiál, který by učitelům posloužil jako pomůcka či inspirace k rytmickému vývoji dětí, aniž by se pracovalo s dětmi neuchopitelnými pojmy. Materiál je určen žákům třetího ročníku základní školy.

Všechna cvičení byla následně vyzkoušena ve třídě. Z časových důvodů jsem neměla možnost vyzkoušet všechna cvičení v jedné třídě, tedy se stejnými žáky. Ačkoli je materiál určen k opakování a procvičování látky převážně ve třetím ročníku, dvě cvičení jsem vyzkoušela s žáky čtvrté třídy. Ověřovaná cvičení byla přijata velmi pozitivně. Při aktivitách jsem si znovu uvědomila, jak důležité je, aby se v látce pokračovalo až tehdy, je-li stará látka zvládnuta všemi žáky. Uvědomila jsem si také, že je možné pomocí těchto jednoduchých cvičení velmi rychle ověřit znalosti všech žáků třídy.

Cíle práce byly naplněny. Digitální učební materiál byl vytvořen a otestován. V práci jsou zmíněny některé pomůcky a metody, které lze využívat nejen v hodinách hudební výchovy. Práce přináší obměněné staré náměty, některé z nich byly v praktickém využití dále rozšířeny a obohaceny. Náměty by měly sloužit jako inspirace pro další práci s vytvořenými cvičeními.

8 Literatura

DANIEL, Ladislav. *Metodika hudební výchovy*. Vyd. 3., dopl. Ostrava: Montanex, 2010, 95 s. ISBN 978-80-7225-329-6.

HAVELKOVÁ, Karla a Blanka CHLÁDKOVÁ. *Didaktika hudební výchovy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994, 118 s. ISBN 80-210-0865-2.

LIŠKOVÁ, Marie. *Hudební výchova pro 1. stupeň základní školy: metodický průvodce*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2007, 103 s. ISBN 978-80-7235-345-3.

Metodický portál RVP: inspirace a zkušenosti učitelů [online]. [cit. 2015-12-09]. Dostupné z: <http://autori.rvp.cz/informace-pro-jednotlive-moduly/digitalni-ucebni-materialy/prirucka-pro-autory-dum>.

NEUMAJER, Ondřej. Co jsou DUMy. *Www.rvp.cz* [online]. [cit. 2015-12-03]. Dostupné z: <http://spomocnik.rvp.cz/clanek/16435/CO-JSOU-DUMY.html>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2013. 142 s. [cit. 2015-12-04]. Dostupné z: http://www.nuv.cz/file/433_1_1/.

SYNEK, Jan. *Didaktika hudební výchovy I*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. Dostupné online: http://khv.upol.cz/dokumenty/pedagogove/7/Synek_Didaktika%20hudebni%20vychovy%201.pdf

VRKOČOVÁ, Ludmila. *Slovníček základních hudebních pojmů: názvosloví, formy, nástroje, instituce, dějiny, styly*. 1. vyd. S. l.: vl. n., 1994, 220 s. ISBN 80-901611-1-1.

ZENKL, Luděk. *ABC hudební nauky*. 8. vyd., v Editio Bärenreiter Praha vyd. 2. Praha: Editio Bärenreiter Praha, 2003, 199 s. ISBN 80-86385-21-3.